

חוברת לימוד והגות

וישב

10 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

עשר שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "וישב: ספר תולדות האדם": עם יוסף, משפחות האבות נעשות לעם. מילה שהיא שלמה רק פעמיים, ארבעה פני האדם, בגד שמסתיר, אות שנוספה לשם, והפסוק המסכם את כל התורה.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת וישב

01	רק פעמיים המילה שלמה
02	ארבעה פני האדם
03	ה' בלי אלוקים
04	לכל אחד ספר בראשית משלו
05	הלבן שסביב האות
06	הדיבור והדיבה
07	מה שהבגד מסתיר
08	אות שנוספה ליוסף
09	הפסוק המסכם את התורה
10	גרים בארץ האבות

הצגה

המילה "תולדות" חוזרת שוב ושוב בתורה. אבל היא אינה נכתבת תמיד באותו אופן: לפעמים בשתי הווי"ו שלה, לפעמים באות אחת פחות. לדעת הרב, האות הזאת מספרת את מצבה של ההיסטוריה.

השאלה

מדוע תולדות השמים והארץ, ותולדות פרץ, הן היחידות הנכתבות "מלאות"?

התשובה

"אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ" (בראשית ב, ד) — "וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פְּרֶץ" (רות ד, יח).

ההיסטוריה היא פרי התולדות: בתוך המשפחות היא נבנית. התולדות המושלמות הן תולדות השמים והארץ, הרוח והחומר; יש בהן וי"ו. זו בריאה העונה על ציפיית בוראה. בקצה האחר, תולדות פרץ במגילת רות נושאות את הזרע המשיחי, מלכות דוד. גם בהן יש וי"ו: היסוד המייצב הזה נמצא בנקודת המוצא כמו בנקודת הסיום.

ביניהן, כל השלבים חסרים יציבות. או שהווי"ו הראשונה חסרה, או הווי"ו האחרונה, וזה מעיד על כישלון הדרך. אלה גלים, שהזוהר מכנה גלגלים: מחזורים החוזרים ברמות שונות ומעידים על תיקון הכרחי.

מסקנת הרב

ההיסטוריה עושה רק תיקונים זה אחר זה.

לקח לשולחן

אילו טעות במשפחתנו חוזרת מדור לדור, בצורה מעט שונה? ומה יוכל סוף סוף לתקן אותה?

הצגה

מול ארבע העבירות המפרקות חברות — גילוי עריות, שפיכות דמים, עבודה זרה, לשון הרע — מתאר הרב ארבעה ממדים של האדם. עם יעקב, הוא אומר, עוברים מן הפרט אל הכלל.

השאלה

מה חסר לאדם כל עוד לא הגיע לממד הרביעי שלו?

התשובה

"אֲדָמָה לְעֶלְיוֹן": אהיה דומה לעליון.

יש האדם הפרטי, כפי שהוא רצוי, שאין להפרידו מן האנושות בכללה. יש אדם רוחני, זכר ונקבה, המורכב מן הזכר והנקבה. ויש האדם שאינו עוד קרין מאדמה, אלא שואף להיות בצלם בוראו: זהו הממד הרביעי.

כל עוד לא הגענו אליו, ההיסטוריה עושה רק תיקונים זה אחר זה. אין אלה אותן תמונות, אבל אלה אותם יסודות הנושאים חברה שצריכה להיות מונעת בחסד ובגבורה, באהבה ובדין, בתפארת, ההרמוניה שביניהם, וביסוד, הבסיס, שצריך לדבר בקול אחד.

לקח לשולחן

בביתנו, מה גובר: האהבה או הדין? כיצד נמצא את ההרמוניה ביניהם, ומי אצלנו שומר עליה?

הצגה

הרב מתעכב על הפסוק של דוד אנוש: "אֲזַי הוֹחֵל לְקַרְא בְּשֵׁם ה'". התחילו לקרוא בשם... זה כבר חילול.

השאלה

כיצד עבודת ה' עלולה להיעשות חילול?

התשובה

"אֲזַי הוֹחֵל לְקַרְא בְּשֵׁם ה' " (בראשית ד, כו).

כאשר אנו עובדים רק את ה', ישות מוחלטת המתעלה מעל העולם הנברא, יש כאן חילול השם. התחילו להזכיר את שם ה' בלי להדגיש עוד את שם אלוקים, האל הבורא. ואילו אנו איננו יכולים להפריד בין ה' לאלוים.

אלוים הוא בלשון רבים משום שהוא כלל כל כוחות הבריאה. וכשם שהבריאה מוונת לאין שיעור, כך פני הגברים והנשים מגוונים לאין שיעור: אותה רוח אלוית, אבל כולם שונים. כך לכל אחד מאיתנו "אלוה" משלו, אידיאל פרטי המפריד בינו לבין האחרים. צריך להתעלות מעליו כדי להגיע אל ה' ולעבוד את אחדות ה' אלוים.

מסקנת הרב

איננו מגיעים אל ה' בלי שהאמנו קודם באלוים.

לקח לשולחן

מהו "האידיאל הפרטי" של כל אחד סביב השולחן? במה הוא מקרב אותנו לאחרים, ובמה הוא מרחיק אותנו מהם?

הצגה

"זה ספר תולדות אדם". הספר הזה, אומר הרב, מתחיל באמת רק בשת. והוא אינו נוגע לאדם הראשון בלבד: הוא נוגע לנו, לכל אחד ואחד.

השאלה

מדוע התורה פותחת את "ספר" האנושות בשת, ולא בקין והבל?

התשובה

"זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם" (בראשית ה, א); "כִּי נָשָׂת לִי אֱלֹקִים זָרַע אַחֶר תַּחַת הַבָּל" (בראשית ד, כה).

קין והבל נעלמו, ולא נותר מהם דבר. הילדים הראשונים היו בעיקר פרי התאוה; הכתוב אינו מדגיש שנשאו את הצלם והדמות, כאילו לא היו אלא טיטה של הבריאה. ההיסטוריה האמיתית מתחילה בשת, שעליו נשען יסוד האנושות.

והספר הזה נוגע לנו. כל אחד כותב את ספר בראשית שלו: לכל אחד סיפורו, האוטוביוגרפיה שלו, דרכו לחיות את ייעודו ולהשפיע על החברה שלו, הקרובה והרחוקה. כל אחד יש לגלותו מחדש, משום שלא יצא מתבנית חוזרת. כל אחד נושא סוד של הבריאה, חלקיק שעוד לא הובלט.

מסקנת הרב

כל אחד נושא סוד של הבריאה.

לקח לשולחן

אילו כתב כל אחד היום את העמוד הראשון של ספר בראשית שלו, מה היה שמו? ואיזה "חלקיק של הבריאה" אתה סבור שאתה נושא?

הצגה

למילה "ספר" כמה מובנים לדעת הרב: הסיפור, הרמז, הדרש, המניין. ולכל אות בתורה כמה ממדים משלה — עד הלכן שמקיף אותה.

השאלה

מה יש לקרוא באות של התורה, מעבר לאות עצמה?

התשובה

רש"י על "זה ספר תולדות אדם": "זו היא ספירת תולדות אדם" (רש"י בראשית ה, א).

ה"ספר" הוא הסיפור שאנו מכירים דרך המאורעות. הוא גם הרמז, המספרי. הוא הדרש, הבנת הכתוב, ש"מספרים" אותו כמו ספר. והוא המניין: ספרו את הכתוב כדי שלא ישתבש בשום תוספת.

כל אות בתורה עומדת בפני עצמה. יש לה צורתה; ניקודה, התנועות, המשנות את ההגייה ואת המשמעות; טעמה, המחיקליות שלה. אבל יש גם הלכן המקיף את האות, שבו יש המון דברים שלא נאמרו ועלינו לגלותם, לאורך כל לימוד הכתוב.

לקח לשולחן

במה שאומרים קרובינו, מה אנו שומעים ב"לבן", במה שלא נאמר? והאם אנו קשובים לשתיקות האלה?

הצגה

יוסף נושא בתוכו את כוחו של דיבור מאחד. הוא ידע שבעים לשון. ובכל זאת, המעשה הראשון שהכתוב מספר עליו הוא הדיבה: הוא מביא רעה על אחיו.

השאלה

כיצד מי שניחן בדיבור האוניברסלי יכול להתחיל בלשון הרע?

התשובה

"וַיָּבֹא יוֹסֵף אֶת דִּבְתָּם רָעָה אֶל אָבִיהֶם" (בראשית לו, ב).

זו הטעות שעושים בכל פעם שנוטלים את ההנהגה המדינית, האינטלקטואלית או המוסרית של עם: תמיד יש שימוש לרעה. הדיבה היא לשון הרע, דיבור רע, סירוב להקשיב.

והנה יוסף קשור בדיבור. משום כך דיבר שבעים לשון, את השפה האוניברסלית שממנה אפשר להפיץ את ההוראה הרוחנית. את ההוראה הזאת אין טעם להקפיא בכתב, שיהיה כתבנית שממנה לא ייצא עוד דבר חדש: זו כל בעיית אי־ההבנה בחברה ובין העמים. העם היהודי לא היה בגלות אלא כדי שיוכל להתאים את עצמו גם לשפתם של אחרים.

מסקנת הרב

בכל פעם שנוטלים את הנהגת העם, תמיד יש שימוש לרעה.

לקח לשולחן

כשמוטלת עלינו אחריות — בכור, הורה, ראש קבוצה — איזה שימוש לרעה בדיבור אורב לנו? והאם אנו יודעים לדבר ב"שפה" של מי שאנו רוצים לשכנע?

הצגה

בין יעקב לעשו תמיד הייתה בעיה של בגד. הבגד שלבש יעקב לפני אביו בא מרחוק; מנמרוד, ולפניו מאדם.

השאלה

מדוע הבגד, מימי אדם, עומד בלב הסכסוכים בין אחים?

התשובה

"בגד" ו"בגידה"; "לבוש" — "לא בוש".

מה שמאריך את גלות יעקב הוא שלא מצא שפה משותפת עם עשו. ותמיד יש שם בעיה של בגד. הבגד מכסה את המעורמים, אבל לעתים הוא מכסה את האמת, את מידתו של האדם. את הצד השלילי הזה של הבגד מנטרלים בציצית שאנו לובשים.

הבגד שלבש יעקב כדי לבוא לפני אביו היה מימי נמרוד, והיה מימי אדם, שחש צורך לכסות את מעורמיו. הוא עבר מדור לדור כדי להסתיר את בושחו, את בגידתו. לכן "בגד" רומז גם לבגידה, ו"לבוש" ל"לא בוש": דרך להסתיר את הבושה, שלא להתבייש.

מסקנת הרב

הבגד מכסה את המעורמים, כשם שלעתים הוא מכסה את האמת.

לקח לשולחן

מה מסתירים לעתים "הבגדים" שלנו — המראה, התארים, ההצלחות? ומה הם מונעים מאיתנו לראות באחרים?

הצגה

במזמור תהלים מקבל שמו של יוסף אות נוספת: יהוסף. האות הזאת היא ה"א, הרביעית בשם הוי"ה. ויוסף, לדעת הרב, הוא הממד הרביעי.

השאלה

מה פשרה של ה"א שנוספה לשם יוסף?

התשובה

"עדות ביהוסף שמו" (תהלים פא, ו).

האות הרביעית של יו"ד-ה"א-ו"ה"א היא ה"א: אותה מוסיפים ליוסף. ה"א הזאת, אות הנקבה, נושאת את התהייה, את השאלה, וקוראת להגדרה. היא מורה גם על התכלית, על המסלול, כמו ב"ירושלימה", אל ירושלים. זו האות היחידה החוזרת בשם הבורא המתעלה מעל הבריאה.

ובה ישתמש יוסף: "הא לךם זרע" (בראשית מז, כג). לענות על צורכי הזולת — זה סימן השאלה הגדול.

מסקנת הרב

לענות על צורכי הזולת — זה סימן השאלה הגדול.

לקח לשולחן

איזו שאלה כדאי שנשאל השבוע משהו קרוב, כדי לדעת מה הוא באמת צריך? ומה נוכל לומר לו: "הא לך"?

הצגה

החכמים חיפשו את הפסוק שמכיל את כל התורה. רבי עקיבא, הלל, בן עזאי, רבי שמעון בן פזי: לכל אחד תשובתו, והרב מעמיד אותם זה מול זה.

השאלה

לאהוב את הזולת כמו את עצמך — האם זה באמת אפשרי?

התשובה

רבי עקיבא: "וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ"; בן עזאי: "זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם".

רבי עקיבא אומר: "ואהבת לרעך כמוך". האריז"ל אומר שזה בלתי אפשרי; לכן תיקן אותו הלל בדרך השלילה: "דעלך סני לחברך לא תעביד". לפי האריז"ל, מקומה של המצווה הזאת בזוגיות: לדאוג שהאהבה תמשיך להחיות את בני הזוג כל ימי חייהם, בלי הודקנות ובלי שגרה.

בן עזאי חולק: תמצית התורה כולה היא "זה ספר תולדות אדם". לצאת מן המסגרת הצרה של הבית, להקרין, לתת לאהבה הזאת תנופה החובקת את האנושות כולה. ולדעת רבי שמעון בן פזי, די לנאומים: האדם נמדד במה שהוא נותן מרצונו, בוקר וערב, ברגעים שמחים כמו בעצובים, בלי פניות, למען הזולת.

מסקנת הרב

האנושות נמדדת במה שכל אחד נותן מרצונו.

לקח לשולחן

מהו בעיניכם ה"פסוק" שמסכם את ביתכם: אהבת בני הזוג, הפתיחות לעולם, או הנתינה של כל יום? שכל אחד יבחר ויסביר.

הצגה

"וַיָּשָׁב יַעֲקֹב": יעקב חוזר להתגורר במקום שבו גר אביו. הרב קורא בכך את סיפורנו שלנו: הגלות, הרדיפות, השיבה... והפילוגים הצצים מחדש.

השאלה

מדוע נשאר יעקב גר בארץ שאליה הוא שב?

התשובה

"וַיָּשָׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְוֵי אָבִיו" (בראשית לו, א).

יעקב שב אל בית אביו, המקום שבו התגורר כנר, כור. הארץ הזאת מעולם לא הייתה שלו; הוא מתיישב בה בצו אלוהי. הוא גם אזרח וגם תמיד גר. ההבטחה היא מוחלטת, אבל הארץ חוזרת אליו אם יציית לרצון ה' שיעד אותה לו.

אנו חיים את המצב הזה: חזרנו לארץ אבותינו. אבל ראו כמה מחלוקות בתוך העם, כמה פילוגים במשפחה אחת וגדולה — ושוב מערערים על יוסף. אלה צעדי הראשונים של עם. האחרון יהיה באחרית הימים, כשהעם יגשים את אחדותו וישמיע מתוך ישראל דיבור שאינו משאיר מקום ללשון הרע.

מסקנת הרב

היא אינה קניינו המוחלט.

לקח לשולחן

מה פירוש, בשבילנו, להרגיש "בבית" בלי לראות את עצמנו בעלי הבית? ומה נוכל לעשות, כל אחד במקומו, נגד הפילוגים במשפחתנו שלנו?